

АКТУАЛІЗАЦІЯ БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ ГОВІРКИ В РОМАНІ НАТАЛКИ БАБІНОЇ *БОДАЙ, БУДКА*

Юрій Громик

Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID: 0000-0002-8753-3357

Андрій Яворський

Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID: 0000-0002-6244-7380

Анотація. У романі білоруської письменниці українського походження Наталки Бабіної проаналізовано особливості української берестейської говірки, зокрема прокоментовано специфіку рефлексії давніх голосних, деякі відмінності у вживанні приголосних, простежено специфіку формотворення іменників, прикметників, дієслів, займенників, виявлено лексичні діалектизми. З'ясовано специфіку використання авторкою діалектних елементів, їхнє місце в художній мові письменниці.

Ключові слова: Наталка Бабіна, говірка, західнополіський говір, берестейська говірка, діалектизм

Берестейські говірки, які локалізовані на південно-західній окраїні Білорусі, – це частина західнополіського говору північного наріччя української мови. Учені чітко визначають ті лінгвальні риси, які релевантні для цього ареалу, свідчать про його північноукраїнський характер і протиставляють його всьому білоруському мовному простору, а саме: «укання (у замість *o в першому та другому переднаголошених складах); u, i на місці *ě в ненаголошеній позиції; i, y на місці *o в наголошеному новозакритому складі; зближення звуків u та e в ненаголошеній позиції (типу e^u...i^e); твердість зубних перед рефlekсами *i, *e; наявність твердих d, t перед наголошеними рефlekсами *ě; наявність i твердих, і м'яких шиплячих приголосних; рефлекс м' > мн' у позиції перед 'а тощо'¹». Про належність берестейських говірок саме до західнополіського діалекту свідчать такі явища: «шестифонемний як наголошений, так і ненаголошений вокалізм»; «вимова наголошеного [и] як [и^e], [e]»; «у ненаголошеній позиції звукові поля [и] та [e] зближуються або повні-

¹ О. Скопненко, *Берестейсько-пінські говірки: генеза і сучасний стан (історико-фонетичний нарис)*, Київ 2001, с. 51.

стю накладаються»; «ненаголошений звук [о] часто наближається до [у] або замінюється ним»; «у консонантизмі нараховують переважно тридцять одну фонему²» та ін.

Цінним і перспективним матеріалом для вивчення західнополіських говірок визнано тексти, до того ж не тільки записи зв'язного мовлення діалектоносіїв, а й фольклорні та художні твори. В Україні цю ідею апробовано у двох дисертаційних працях: індивідуально-авторську специфіку представлення західнополіських лінгвальних явищ у сучасному художньому тексті вивчав Андрій Яворський³, характер зв'язку фольклорних текстів із Західного Полісся та місцевих говірок – Юрій Грицевич⁴.

Наталка Бабіна – білоруська письменниця і журналістка українського походження; народилася в с. Заказанка на Берестейщині, мешкає в Мінську (Республіка Білорусь); пише прозу білоруською та українською мовами, використовуючи явища берестейської говірки.

2019 р. в Білорусі опубліковано роман Наталки Бабіної *Бодай, Будка*⁵, який написано українською літературною мовою з використанням лексичних, окремих фонетичних та морфологічних явищ берестейської говірки. Сама авторка, яка докладає багато зусиль, доводячи білоруській громадськості, зокрема в численних виступах та публікаціях у ЗМІ, типово український (з мовного погляду) характер берестейського ареалу, зізнавалася, що написати роман саме українською – це був давній задум, а також один із суттєвих аргументів, що вона таки українка, що українська мова для неї, а отже, і для її земляків рідна й цілком природна. «Я... прагну писати по-українськи (та й жити по-українськи). На зустрічі із земляками-берестейцями я почула категоричний і суворий наказ, щоб наступний мій роман був українською», – зауважила Наталка Бабіна в інтерв'ю ще 2008 р.⁶

Мабуть, першу реакцію на роман *Бодай, Будка* опубліковано на сторінках білоруського часопису «Наша ніва»: «Адрозненне другога рамана Бабінай ад першага – у тым, што ён напісаны па-ўкраінску, а не па-беларуску. І гэта фантастычна важны момант для беларускай культуры. Бо гэта першы раман – не асветная кніга, не мемуары, а раман, напісаны

² Г. Аркушин, *Західнополіська діалектологія*, Луцьк 2012, с. 233.

³ А. Яворський, *Актуалізація поліських говорів у сучасному художньому тексті: автореф. дис... канд. філол. наук*, Луцьк, 2015, 20 с.

⁴ Ю. Грицевич, *Діалектний компонент у фольклорних текстах із Західного Полісся: автореф. дис... канд. філол. наук*, Луцьк, 2018, 19 с.

⁵ Н. Бабіна, *Бодай, Будка. Хтось тихий мовчить у темряві*, Мінськ 2019; далі у тексті використовується скорочення Баб.

⁶ А. Івченко, *Інтерв'ю з українською письменницею з Берестейщини Наталкою Бабіною*, [в:] Гайдамака. Незалежний інформаційно-освітній ресурс, [źródło internetowe:] <http://www.haidamaka.org.ua/0173.html>, dostęp 28.01.2020.

па-ўкраінску ў Беларусі. Здаецца, і беларускія татары, і беларускія палякі, і беларускія яўрэі, і беларускія літоўцы ніводнага рамана пасля вайны не напісалі. Так што – гэта першы»; шоправда, анонімний автор рецензії застеріг: «Раман, напэўна, выкліча лютыя спрэчкі, як толькі будзе заўважаны беларускім чытачом⁷». Прогнозовані суперечкі, очевидно, пов'язані з тим, що авторка, висловлюючи біль і тривогу за долю Білорусі, розмірковує про статус корінного українського населення й української мови на Берестейщині, згадує про діяльність у цьому краї УПА, до того ж моделює ситуацію, коли цивілізацію рятують саме звичайні місцеві мешканці, які зуміли зберегти етнічну ідентичність і рідну говірку.

Мета дослідження – простежити в романі Наталки Бабіної *Бодай*, *Будка* різнорівневі особливості української берестейської говірки. Реалізація мети передбачає виконання таких завдань: а) визначити корпус використаних авторкою різнорівневих місцевих явищ; б) систематизувати засвідчені в текстах діалектизми і прокоментувати їх із погляду походження; в) простежити місце й функції діалектизмів у тексті.

Джерельна база – текст роману Наталки Бабіної *Бодай*, *Будка*. Дослідження фактичного матеріалу проведене в аспекті синхронії методом лінгвістичного опису із властивими йому прийомами зовнішньої (різнорівневі діалектизми прокоментовано у зв'язку з елементами інших мовних рівнів) та внутрішньої (зроблено інвентаризацію, диференціацію та класифікацію берестейських елементів) інтерпретацій. Щоб з'ясувати специфіку фонетичних, морфологічних, лексико-семантичних явищ берестейської говірки, застосовано зіставний метод (порівняння фактів говірки та української літературної мови). Частково використано прийоми внутрішньої та зовнішньої реконструкцій для з'ясування еволюції деяких діалектизмів.

Текст Наталки Бабіної за фонетичними параметрами загалом відповідає українському літературному стандарту, тому обмежено відображає релевантну рису північного наріччя – відмінну від літературної мови рефлексію давніх голосних *o, *e, *ě, *ę, *y, *i. Наприклад, підкреслено рефлексію етимологічного *o > [o], [y] в ненаголошених новозакритих складах: *одкрив* [Баб., с. 165], *оддай* [Баб., с. 248], *одразу* [Баб., с. 5], *одпустіте* [Баб., с. 7], *досталося* [Баб., с. 35], *познала* [Баб., с. 82], *косткі* [Баб., с. 75], *гольшини* [Баб., с. 162], *гуляччя* [Баб., с. 201], *з гуляк* [Баб., с. 18], *стульці* [Баб., с. 91], *пудпалюпахи* [Баб., с. 17], *спудниця* [Баб., с. 58], *уддай*, *пуйду* [Баб., с. 139]. Двічі авторка позначила розвиток *o > [o] в наголошеному новозакритому складі: *ногтів* [Баб., с. 71], з про-

⁷ Страшныя сілы маўчаць у беларускай цемры. «Бодай, будка»: у Беларусі ўпершыню напісаны раман па-ўкраінску, [в:] Наша ніва, [źródło internetowe:] <https://nn.by/?c=ar&i=241647>, dostęp 28.01.2020.

рви [Баб., с. 90], натомість із говірки перейняла структуру *мніго* «багато» [Баб., с. 8], де рефлексія **o > [i]* у відкритому складі під наголосом відображає результат аналогії до новозакритого складу, як-от: *немніжко* «небагато» [Баб., с. 13]. У текстах маніфестовано розвиток ненаголошеного **ě > [и]*, [e]: *вбиги* [Баб., с. 216], *квитюча* [Баб., с. 62], *витрещаними* [Баб., с. 146], *цепами* [Баб., с. 36], *на стені* [Баб., с. 124]; використана один раз словоформа *рети* [Баб., с. 101] з наголошеним [e]-рефлексом **ě*, припускаємо, відображає не так рису місцевої говірки, як вплив білоруської літературної мови. Спорадично Наталка Бабіна передає характерну для північного ареалу рефлексію **y > [i]* після фарингального та задньоязикових: *три моргі* [Баб., с. 222], *сокіри* [Баб., с. 16], *якійсь* «якийсь» [Баб., с. 40], натомість без цієї зміни вжито сполучник, частку *хиба* [Баб., с. 35].

Зі своєї говірки авторка перейняла й варіант *вісив* «висів» [Баб., с. 131], де однозначно трактувати зв'язок [i] з **i* чи **ě* складно з огляду на паралельні праслов'янські форми **visěti / *věsiti*⁸, а також структуру *глубоко* [Баб., с. 139], де кореневий вокалізм відображає рефлекс **glQb-*, паралельного до **glyb-*⁹, словоформу *дирки* [Баб., с. 45], що безпосередньо продовжує **dira*¹⁰. Словоформа *христиться* [Баб., с. 217], яку теж узято з берестейської говірки, показує нетиповий розвиток **rь > [ри]* в наголошеній позиції за аналогією до ненаголошених рефлексів.

Авторка передала і специфіку позиційної реалізації в берестейській говірці сучасних голосних. Наприклад, фонема [e] після шиплячих у ненаголошеній позиції може реалізуватися у звукові з більш обниженою і розширеною артикуляцією – [a], що відобразила й Наталка Бабіна: словоформи *чарені* [Баб., с. 34], *чаренятами* [Баб., с. 33], які позначають місце з грибами, засвідчують результат семантичної і фонетичної модифікацій загальноновживаного *черінь* «вогнище; під печі; майдан, простір», що продовжує **čerěнь*¹¹; натомість у випадку *черниці* «чорниці» [Баб., с. 162] збережено **e* без лабіалізації, як у літературній мові, чи власне говіркових видозмін. Використаний у тексті Наталки Бабіної варіант з *натрів* «з нетрів» [Баб., с. 61] ілюструє обниження і розширення артикуляції наголошеного [e] в напрямку до [a]. Кількома прикладами передано лабіалізацію сучасного [e] після м'якого приголосного перед твердим: *вітьор* [Баб., с. 121], *одьон* [Баб., с. 118] < **одьнь, вмикньоне* [Баб., с. 70], *замкньона* [Баб., с. 88]; позначено підвищення і розширення артикуляції ненаголошеного [e] > [и]: *вылыке* [Баб., с. 139]. Як і в говірці, Натал-

⁸ *Етимологічний словник української мови*, т. 1, Київ 1982, с. 408.

⁹ Там само, с. 523.

¹⁰ *Етимологічний словник української мови*, т. 2, Київ 1985, с. 92.

¹¹ *Етимологічний словник української мови*, т. 6, Київ 2012, с. 306.

ка Бабіна зберігає [o] без посилення його лабіалізації в суфіксі *-ова-* та деяких інших випадках, як-от: *сировато* [Баб., с. 19], *здивовання* [Баб., с. 94], *давновато* [Баб., с. 131], *годованців* [Баб., с. 36], *покоштувала* [Баб., с. 12].

Особливості системи консонантизму авторка передає спорадично; простежено, зокрема, такі явища: депалаталізацію вібранта: *ратувалися* [Баб., с. 17], *радюгу* [Баб., с. 240], *гарачинь* [Баб., с. 216], *бура* [Баб., с. 184], *грукот* [Баб., с. 194], *впранути* [Баб., с. 36]; ствердіння шиплячих: *в Дуричи* [Баб., с. 189], *до фермерши* [Баб., с. 193], *зачиску* [Баб., с. 22], *души* [Баб., с. 56]; депалаталізацію консонантів перед рефlekсами ненаголошеного **ѣ*: *вбиги* [Баб., с. 216], *квитюча* [Баб., с. 62], *витреца-ними* [Баб., с. 146], *цепами* [Баб., с. 36], *на стені* [Баб., с. 124]; ствердіння свистячих у деяких позиціях: *з колодязу* [Баб., с. 103], *ножищами* [Баб., с. 79], *на картоплискові* [Баб., с. 182], *тищнув* [Баб., с. 198], *тлумиско* [Баб., с. 108]; заступлення [ф] > [хв]: *Хведька* [Баб., с. 178]; протезу [г]: *гольшини* [Баб., с. 162], *гозері* [Баб., с. 245], *гозеро* [Баб., с. 122], *гоко* [Баб., с. 139], або, навпаки, збереження форм без протези: *узких* [Баб., с. 32], *огонь* [Баб., с. 54], *огнисько* [Баб., с. 101]; прогресивну асиміляцію за способом творення у групі [мй] > [мн']: *мняса* [Баб., с. 157], *мняв* [Баб., с. 116]; прогресивну суміжну дисиміляцію за способом творення [шв] > [шм]: *шмидко* [Баб., с. 16]; епентезу: *радиво* [Баб., с. 217]; апокопу: *зара* [Баб., с. 186]; аферезу: *шов* [Баб., с. 55], *лисapedі* [Баб., с. 26].

Наталка Бабіна відображає локальні особливості й на рівні словотвору та словозміни.

Специфіку субстантивного формотворення передано, зокрема, через історично закономірні флексії *-и* у формах місцевого відмінка однини іменника середнього роду II відміни м'якої групи: *на поли* [Баб., с. 165], родового однини іменників III відміни: *Смерти* [Баб., с. 245], *крови* [Баб., с. 32], *з задумливости* [Баб., с. 60], *до радости* [Баб., с. 64], а також називного, знахідного множини іменника жіночого роду з колишньою **ї*-основою: *кості* [Баб., с. 244]; архаїчну флексію *-юм* < **-емь* у формах давального відмінка множини на зразок *людюм* [Баб., с. 36], *свинюм*, *гусюм* [Баб., с. 48]; архаїчну форму орудного відмінка однини іменника IV відміни з давньою **t*-основою: *котенятюм* [Баб., с. 122]; більшу порівняно з літературною мовою частотність флексій *-ові*, *-ови*, *-еви* у формах місцевого відмінка іменників II відміни: *на снігові* [Баб., с. 6], *у бігові* [Баб., с. 197], *у крикові* [Баб., с. 200], *на люстрові* [Баб., с. 116], *на картоплискові* [Баб., с. 182], *у набірчикові* [Баб., с. 193], *на лицеві* [Баб., с. 146]; специфічні локальні форми родового і знахідного відмінків однини іменника *мати*: *від матира* [Баб., с. 50], *(по стопам) матера* [Баб., с. 142], *(свою) матера* [Баб., с. 185], *(ззубили) матера* [Баб., с. 47]; форми іменників жіночого роду історично м'якої групи в орудному відмінку од-

нини, які за аналогією мають закінчення твердої групи: за *Маньою* [Баб., с. 206], *мережою* [Баб., с. 89]; форму кличного відмінка іменника чоловічого роду з нульовим закінченням, що відображає аналогію до називного відмінка: *Толік, то ти?* [Баб., с. 181], *Толік, ти думаєш...* [Баб., с. 243], *Толік, ти мене любиш?* [Баб., с. 243]; флексію *-и* як рефлекс ненаголошеного **ѣ* в місцевому відмінку однини іменників твердої групи: *в ліси* [Баб., с. 158], *у ліси* [Баб., с. 122], *в светри* [Баб., с. 163], *в церкви* [Баб., с. 165], *у світи* [Баб., с. 252], *на папери* [Баб., с. 35], а також у давальному відмінку іменників I відміни твердої групи: *церкви* [Баб., с. 7] та ін. Наталка Бабіна, очевидно, за зразком берестейської говірки використовує також архаїчну форму іменника давньої **ї*-основи *долонь* [Баб., с. 154]; передає відмінне від літературної мови граматичне значення роду іменників у випадках *йшла колієм* [Баб., с. 10], *болючу мозоль* [Баб., с. 30], *упав пачок запалок* [Баб., с. 81], *з багни* [Баб., с. 36]; відмінює чужомовне слово *шосе* як іменник II відміни чоловічого роду: *біля шосу* [Баб., с. 69], *шосом* [Баб., с. 82], *по шосі* [Баб., с. 82]; вживає специфічну збірну форму *люддя* «створіння, подібні на людей, але не люди» [Баб., с. 61], надаючи їй граматичного значення то середнього роду, то множини.

Локальні особливості прикметникового формотворення передано спорадично. Простежено, зокрема, використання повних нестягнених форм жіночого роду та множини: *зелэная вышня* [Баб., с. 125], *Наталка радая* [Баб., с. 5], *зелені моховинки* [Баб., с. 215], *дідо розумніі* [Баб., с. 6], *такіі міцніі* [Баб., с. 8], *передніі ноги* [Баб., с. 6], *рукави задовгіі* [Баб., с. 8], а також форми місцевого відмінка прикметників жіночого роду з флексією *-ий*, що, очевидно, відображає рефлексію **o* > [и] в закритому наголошеному складі: *на довгий стрісі* [Баб., с. 225], *на сухій бэрэзі* [Баб., с. 125].

Деякими виразними штрихами позначено місцеві особливості системи форм займенника. Авторка використовує варіант займенника другої особи *віте* [Баб., с. 69]; нестягнені форми вказівного займенника на зразок *тая* [Баб., с. 185], *тую* [Баб., с. 6], *тоє* [Баб., с. 154], *тиі* [Баб., с. 104]; структуру *тамтой* [Баб., с. 52] для вираження вказівки на більшу віддаленість об'єкта; стягнену форму давального відмінка присвійного займенника *твій*: *твому котові* [Баб., с. 128]; полонізм *ніц* «нічого» [Баб., с. 5]; неозначені займенники *невадно що* [Баб., с. 158], *комуся* [Баб., с. 11]; поєднує вказівні займенники з часткою *о*: *оцей-о Німець* [Баб., с. 32], *отим-о пристроєм* [Баб., с. 9], *о в цьому теплі* [Баб., с. 218] та ін. У конструкціях *цім людом* [Баб., с. 36], *за цім ховалося* [Баб., с. 101] форми давального відмінка множини та орудного однини ілюструють наслідок вирівнювання давніх варіантів м'якого різновиду *симь*, *симв* за зразком відповідних форм твердого різновиду; у випадку *в теї ж Ірки* [Баб., с. 101] засвідчено, навпаки, результат вирівнювання давньої фор-

ми родового відмінка займенника твердого різновиду за зразком відповідної структури м'якого різновиду.

Специфіку дієвідмінювання ілюструють прості форми наказового способу, зокрема архаїчні структури 2-ї особи множини (часом вони поширені спонукальною часткою *-но*): *помовчіте* [Баб., с. 176], *говоріте* [Баб., с. 248], *одпустіте* [Баб., с. 7], *поясніте* [Баб., с. 94], *сходіте* [Баб., с. 117], *ідіте-но* [Баб., с. 233], *зломіте-но* [Баб., с. 243], аналогічного походження форма 1 особи множини: *ходьмо* [Баб., с. 165], форма 2 особи однини *ти* [Баб., с. 37] з утраченим кінцевим [й]; інфінітиви на зразок архаїчного *січи* [Баб., с. 29] чи гібридного *бігчи* [Баб., с. 82], що ілюструє контамінацію старої форми *бічи* та нової *бігти*; архаїчна форма 3-ї особи множини теперішнього часу зі збереженим кінцевим [г] в основі: *бігуть* [Баб., с. 216] та ін. Авторка за народнорозмовною традицією використовує й так званий давноминулий час: *поповзла була* [Баб., с. 154] тощо.

Говіркову специфіку на рівні словотвору ілюструють деривати *кресиво* «кресало» [Баб., с. 157], *щавух* «щавель» [Баб., с. 227], *жнея* «жниця» [Баб., с. 222], *губляти* «губити» [Баб., с. 27] (пор. також словоформу *гублялися* [Баб., с. 99]), *придумляє* «придумує» [Баб., с. 223], *видумляю* «видумую» [Баб., с. 54], *противливе* «противне» [Баб., с. 122], *велизний* «величезний» [Баб., с. 15], *голубових* «голубих» [Баб., с. 216], *спішувалися* «поспішали» [Баб., с. 222], *зутикалися* «стикалися» [Баб., с. 54], *подається* «здається» [Баб., с. 30] тощо. Наталка Бабіна засвідчила архаїчні займенникові прислівники *нигди* «ніколи» [Баб., с. 155], *зкіля* «звідки» [Баб., с. 206], *зколя* «т. с.» [Баб., с. 91], *сколя* «т. с.» [Баб., с. 94], *зтиля* «звідти» [Баб., с. 122], *зціля* «звідси» [Баб., с. 117], *покуль* «поки» [Баб., с. 209]; поєднала прислівники займенникового походження з указівною часткою *го*: *онде-го* [Баб., с. 34]; активно використала місцеві форми вищого ступеня порівняння прислівників: *міцній* [Баб., с. 158], *правій* [Баб., с. 160], *ясній*, *прозорій* [Баб., с. 162], *теплій*, *гарячій* [Баб., с. 242], *далій* [Баб., с. 9], *раній* [Баб., с. 96], *безпечній* [Баб., с. 91], *вищій* [Баб., с. 148], *нижчій* [Баб., с. 30], *легшій* [Баб., с. 120], *глибшій* [Баб., с. 243], *ближчій* [Баб., с. 108]; маніфестувала й інші локальні деривати на зразок *по-сусідську* [Баб., с. 48], *колись-колись* «дуже давно» [Баб., с. 55], *сют-тут* «то тут, то там» [Баб., с. 205], *напроцки* «навпрошки» [Баб., с. 161] та ін. Із берестейської говірки в текст роману взято й присудкове слово *можня* «можна» [Баб., с. 96].

Серед службових слів авторка позначила говіркові прийменники *кіля*, *з-за* відповідно до літературних *біля*, *через*: *чекати кіля столу* [Баб., с. 26], *крутила пальцем кіля лоба* [Баб., с. 32], *стілець кіля стіни* [Баб., с. 94], *з-за її гріха* [Баб., с. 185], *з-за того, що вона... вигнала* [Баб., с. 185]; сполучник, частку *нисе* як еквівалент нормативного *ніби*: *І ось я його нисе видирала з себе* [Баб., с. 4]; *Ім нисе вдалося це зробити непо-*

мітно [Баб., с. 125], *Все складалося так, нисе бог на їхньому боці* [Баб., с. 68]; сполучне слово *покуль* «поки» та сполучник *коб* «щоб»: *Хлопці губилися в здогадках, аж покуль на одній з ділянок не завважили чоловіка* [Баб., с. 209], *Підкладала поліня, коб хоча б закипіло* [Баб., с. 102], *Коб звідсіль вибратися... мені треба повзти наперед* [Баб., с. 109] тощо.

Синтаксичну специфіку берестейських говірок письменника ілюструє невеликою кількістю прикладів. Таку ситуацію можна пояснити тим, що з усіх рівнів мовної системи синтаксичний найменше розрізнує говори. Відзначено конструкції, де порушено правила сполучуваності слів чи усталений порядок слів, проте такі явища характерні для розмовного мовлення загалом і їх важко співвідносити з якимось конкретним говором.

Окрім того, Наталка Бабіна використала конструкції так званої пошанної множини: *дідо були, дідо сиділи, дідо лежали* [Баб., с. 4], *тато збиралися, пообіцяли, тато були бліді і одразу лягли, дідо хворі* [Баб., с. 5], *діло розумній, баба хрестяться та вітаються, кажуть баба* [Баб., с. 6]. Як еквіваленти стверджувальних речень, авторка за традицією берестейської говірки вживає слова *бодай, але*, пор. у діалогах:

– *Хватить же стільки?*

– *Бодай!* [Баб., с. 196].

– *Толік, ти мене любиш?*

– *Так, – відказав він з могили.*

– *А кохаєш?*

– *Але, – і подивився на мене, щоб я не сумнівалася* [Баб., с. 243].

Крім того, щоб читач адекватно сприйняв текст, до цього фрагмента дібрано ще й відповідний заголовок: «*Але*» в значенні «*так*» [Баб., с. 241].

Для відображення місцевого колориту Наталка Бабіна використала й чимало лексичних діалектизмів, зокрема назви людей за різними ознаками: *наврята* «набридлива людина» [Баб., с. 111], *ненаїда* «ненажер» [Баб., с. 6], *роверист* «велосипедист» [Баб., с. 69], *мужик* «чоловік» [Баб., с. 156]; найменування будівель та їхніх частин: *реміза* «велике порожнє приміщення» [Баб., с. 23], *вушак* «одвірок» [Баб., с. 6], *коворот* «ворота» [Баб., с. 8], *вишки* «горище в хліві» [Баб., с. 236], *полап* «стеля» [Баб., с. 51]; назви одягу та суміжних понять: *ногавиці* «штани» [Баб., с. 102], *опинка* «плахта, запаска; фартух» [Баб., с. 190], *опинянка* «велика хустка» [Баб., с. 116], *велюн* «фата» [Баб., с. 68], *зреб'я* «домоткане полотно» [Баб., с. 193], *обцасик* «каблук» [Баб., с. 24], *впранутися* «одягтися» [Баб., с. 11], *під циганку* «спосіб зав'язувати хустку» [Баб., с. 246]; найменування рослин і грибів та суміжних понять: *бар'яки* «сосни» [Баб., с. 4], *трускавки* «полуниці» [Баб., с. 162], *баранці* «брусниця» [Баб., с. 115], *лотать* «латаття» [Баб., с. 62], *журахлини* «журавлина» [Баб., с. 123],

вишар «торішня трава» [Баб., с. 36], *справедливі гриби* «білі гриби» [Баб., с. 115], *губи* «всі їстівні гриби, крім білих» [Баб., с. 115], *чарені, чаренята* «місця, де ростуть гриби» [Баб., с. 33–34], *косачі* «якісь (?) квіти» [Баб., с. 62], *кохілька* «якась (?) рослина» [Баб., с. 62], *печурки, пудпалюпачи* «якісь (?) гриби» [Баб., с. 17], *шипота* «опала хвоя» [Баб., с. 6]; назви тварин та птахів: *вепрук* «кабан» [Баб., с. 127], *туркавка* «горлиця» [Баб., с. 18], *вуткач* «одуд» [Баб., с. 53], *деряба, мухоловиця, очеретівка-барсучок* «якісь (?) птахи» [Баб., с. 53]; дієслівну лексику: *міти* «мати» [Баб., с. 157], *зохматися* «зібратися» [Баб., с. 46], *капсеніти* «проводити час бездіяльно» [Баб., с. 93], *шухнутися* «заворушитися (про гілки)» [Баб., с. 201], *зганути* «пригадати» [Баб., с. 155], *мильгинути* «промайнути» [Баб., с. 45], *мкнути* «рухатися» [Баб., с. 109], *помкнути* «кинутися» [Баб., с. 42], *сигнутися* «кинутися бігти» [Баб., с. 82], *заврацяти* «завертати» [Баб., с. 194], *бзюмкати* «дзичати» [Баб., с. 36]; прислівникову лексику: *рихтик* «достоту» [Баб., с. 93], *допіру* «зараз» [Баб., с. 165], *знарошина* «зумисне» [Баб., с. 184], *мніго* «багато» [Баб., с. 8], *немніжско* «небагато» [Баб., с. 13], *змаленьства* «змалку» [Баб., с. 17]; деякі назви зі сфери традиційної культури: *наруби* «дерев'яні колоди на могилах» [Баб., с. 60], *перепитки, запоїни, сумовини, вінок* «етапи передвесільного обряду» [Баб., с. 68]; одиничні назви інших тематичних груп: *їдло* «їжа» [Баб., с. 81], *плянти* «ділянки» [Баб., с. 122], *околичність* «деталь» [Баб., с. 139], *віда* «знання» [Баб., с. 88], *люстро* «дзеркало» [Баб., с. 79], *котурхи* «патли» [Баб., с. 90], *ціпнта* «щіпка» [Баб., с. 102], *мусить* «мабуть» [Баб., с. 154], *бодай* «мабуть» [Баб., с. 171], *лейці* «віжки» [Баб., с. 6], *золотко* «фольга» [Баб., с. 25], *хлюбка* «прутик» [Баб., с. 163], *слоїк* «скляна банка» [Баб., с. 212], *смочок* «сосок» [Баб., с. 236] та ін.

У романі значення діалектних слів переважно (але, на жаль, не завжди) витлумачене в примітках. Деякі лексеми пояснює сама авторка в тексті, вживаючи поряд літературний відповідник або коментуючи значення, як-от: *В наших місцях усі гриби, крім справедливих, називають губи* [Баб., с. 115]; *Біля купини все всипано брусницями (у них їх звать баранцями)* [Баб., с. 115].

Зрідка письменниця, яка зовсім недавно опанувала літературну українську мову, устами своєї головної героїні вагається, який із відомих їй синонімів є діалектизмом, а який представляє стандарт, яка мова їй рідніша – діалектна чи літературна: *Я не їла нигди (чи ніколи?) в житті. Я в нього ніколи (чи нигди?) не бачила* [Баб., с. 157]; *Як ми маємо говорити: ніц – чи нічого? геть – чи зовсім? ніколи – чи нигди? Яка оця справжня мова нашої землі?* [Баб., с. 188].

У романі постійно відчутно стурбованість і сум авторки, що українська говірка корінних мешканців Берестейщини зникає під натиском функційно потужнішої російської мови. Водночас висловлено ідею, що

«говорити по-своєму», тобто української говіркою, – це єдиний спосіб уберегти від катастрофи через нашествя чужинців-«антигомів» не тільки Берестейщину, а й усю Білорусь: *Працездатна частина мешканців Будки... тепер мають розійтися навколишніми селами, провести там тлумачальну роботу, спонукнути людей для зміцнення звукового хвильового поля говорити по-своєму* [Баб., с. 188]. Саме звукове поле, створене розмовами «по-своєму», зрештою і знищить те страшне «люддя», яке вбивало мешканців Білорусі і фактично загрожувало існуванню країни.

Аналізований текст засвідчив, що Наталка Бабіна, написавши роман українською літературною мовою, спорадично відтворила й деякі релевантні особливості берестейської говірки. Діалектні явища простежено непослідовно, до того ж не тільки в мовленні персонажів, а й у власне авторській мові. Водночас цих говіркових рис виявилось достатньо, щоб витворити художній образ говірки, відчуті її колорит.

На фонетичному рівні передано специфіку рефлексії давніх та позиційні варіанти сучасних голосних фонем; деякі відмінності в навантаженості приголосних фонем; окремі комбінаторні звукові зміни. На морфологічному рівні найвиразнішими діалектними явищами відтворено особливості словозміни іменних частин мови і дієслів; ілюстровано особливості в морфемному складі прислівників. Наталка Бабіна використала чимало діалектних лексем, часто в примітках пояснюючи їхнє значення, що полегшує сприйняття текстів непідготовленим читачем. На синтаксичному рівні письменниця в основному орієнтується на сучасну літературну мову; зауважено так звану пошанну множину та місцеві еквіваленти стверджувальних речень.

Точного відтворення всіх рис берестейської говірки в тексті роману немає; авторка, зрозуміло, не ставила перед собою такої мети (художній текст, зрештою, – не діалектографічна праця; художня мова – це результат творчості письменника, відображення всієї його мовної практики).

БІБЛІОГРАФІЯ

- Arkušin Grigorij. 2012. *Zahidnopolis'ka dialektologija*. Luc'k: Volins'kij nacional'nij universitet imeni Lesi Ukraïnkî. [Аркушин Григорій. 2012. *Західнополіська діалектологія*. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки].
- Âvors'kij Andrij. 2015. *Aktualizaciâ polis'kih govoriŭ u sučasnomu hudožn'omuteksti: avtoref. dis... kand. filol. nauk*. Luc'k: nacional'nijuniversitet imeni Lesi Ukraïnkî. [Яворський Андрій. 2015. *Актуалізація поліських говорів у сучасному художньому тексті: автореф. дис... канд. філол. наук*. Луцьк: національний університет імені Лесі Українки].
- Babina Natalka. 2019. *Bodaj, Budka. Htos' tihij movčit' u temrâvi*. Mins'k: Smeltok. [Бабіна Наталка. 2019. *Бодай, Будка. Хтось тихий мовчить у темряві*. Мінськ: Смелток].

- Етимологічний словник української мови*. 1982 т. 1. Київ.
- Етимологічний словник української мови*. 1985 т. 2. Київ.
- Етимологічний словник української мови*. 2012 т. 6. Київ.
- Gricevič Ūrij. 2018. *Dialektnij komponent u fol'klornih tekstah iz Zahidnogo Polissâ: avtoref. dis... kand. filol. nauk*. Luc'k: Shidnoëvrops'kij nacional'nij universitet imeni Lesi Ukraïni. [Грицевич Юрій. 2018. *Діалектний компонент у фольклорних текстах із Західного Полісся: автореф. дис... канд. філол. наук*. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки].
- İvčenko Anatolij. *İnterv'û z Ukraïns'koï pis'menniceï z Berestejs'ini Natalkoï Babinoï*. W: <http://www.haidamaka.org.ua/0173.html> [Dostęp 28.01.2020]. [Івченко Анатолій. *Інтерв'ю з українською письменницею з Берестейщини Наталкою Бабіною*. B: <http://www.haidamaka.org.ua/0173.html> [Доступ 28.01.2020]].
- Skopnenko Oleksandr. 2001. *Berestejs'ko-pins'ki govirki: geneza i sučasnij stan (istoriko-fonetičnij naris)*. Kiïv: Institut movoznavstva imeni O.O. Potebni NAN Ukraïni. [Скопненко Олександр. 2001. *Берестейсько-пинські говірки: генеза і сучасний стан (історико-фонетичний нарис)*. Київ: Інститут мовознавства імені О.О. Потебні НАН України].
- Strašnyâ síly majčas' ubelaruskaj cemry. «Badaj, budka»: u Belarusi űperšyni napisany raman pa-űkraïnsku*. Minsk. W: <https://nn.by/?c=ar&i=241647> [Dostęp 28.01.2020]. [*Страшныя сілы маўчаць у беларускай цемры. «Бадай, будка»: у Беларусі ўпершыню напісаны раман па-ўкраінску*. Мінск. Ў: <https://nn.by/?c=ar&i=241647> [Доступ 28.01.2020]].

ACTUALIZATION OF THE DIALECTS OF BERESTIA
IN NOVEL OF NATALKA BABINA *BODAJ, BUDKA*

Summary. The issue of literary and dialectal language interaction is a topical problem of theoretical and practical importance in modern linguistics. One of its aspects is the use of dialects in the artistic texts that influence the dynamics of style and general literary norms through the aesthetic function of the language. The elucidation of the individual author's specifics of presenting the communicative elements in the artistic texts contributes to creating a complete picture of the tendencies in dialectal-literary interaction in general and the modern trends in the development of language and Berestia literature in particular.

The source of the research is the prose text of Natalka Babina *Bodaj, Budka*. The purpose of the study is to trace multilevel features of the Western Polissia Ukrainian dialect in the work of Natalka Babina.

The analyzed text convincingly testified that Natalka Babina, writing his work predominantly in the Ukrainian literary language, reproduces various levels of the Western Polissia dialect peculiarities with varying degrees of frequency and sequence. At the phonetic level, he is disposed to preserve the specificity of reflexion of the ancient and positional variants of modern vowel phonemes, differences in consonant phonemes loading, combinatorial sound changes. At the morphological level, the most prominent dialect phenomena are those connected with the peculiarities of the substitution of the nominal parts of language and verbs. The features of the morphemic composition of adverbs are also in the focus of the study. Natalka Babina also used a lot of dialectal tokens, but explain their meaning, which facilitates the perception of the texts by an unprepared reader.

The study seeks to reveal the most accurate reproduction of all the features of the dialect and argues that it is hardly possible at all. However, the use of the Western Polissia

dialect elements is undoubtedly the stylistic device that allows to reproduce the language specifics of the region.

Key words: Natałka Babina, dialect, Western Polissia dialect, dialects of Berestia, dialectisms

AKTUALIZACJA GWARY BRZESKIEJ
W POWIEŚCI NATAŁKI BABINY *BODAJ BUDKA*

Streszczenie. W powieści białoruskiej pisarki pochodzenia ukraińskiego Natałki Babiny przeanalizowano charakterystyczne cechy ukraińskiej gwary zachodniopoleskiej, skomentowano specyfikę refleksacji dawnych samogłosek, pewne różnice w użyciu spółgłosek, omówiono szczegóły deklinacji rzeczowników, przymiotników, zaimków, koniugacji czasowników, wyróżniono dialektyzmy leksykalne, zdefiniowano swoiste autorskie podejście do stosowania elementów gwary, określono ich miejsce w języku artystycznym pisarki.

Słowa kluczowe: Natałka Babina, gwara, gwary zachodniopoleskie, gwary brzeskie, dialektyzm